

но сотрудничество крестьянина-производителя с оптовыми рынками обеспечила им устойчивое, прогнозируемое и позитивное развитие.

Ключевые слова: растениеводство, личное крестьянское хозяйство, посредник, розничный продовольственный рынок.

Organizational and economic principles of implementation of plant production by personal selected households of Ukraine

Dragan O., Ishchenko A., Varchenko O.

Currently, the main channel for the production of crop production is the "other channels of marketing", which we understand trade and intermediary structures and retail food markets and wholesale markets for agricultural products.

Researches show that the main factors of the orientation of private peasant farms to trade and intermediary structures is minimization of transaction costs, on retail food markets – a high level of prices that compensate for sales and marketing expenses.

Today, the network of wholesale food and fruit and vegetable markets, livestock and poultry auctions is slowly forming. There is an urgent need to create services that would study the state of the agrarian market for forecasting and disseminating marketing information among commodity producers.

The reason for such a situation is the shadowing and monopolization of channels for the sale of agricultural products; constant shortage of financial resources that limits the creation and development of separate elements of the infrastructure of the agrarian market; ineffectiveness of state policy on creation of conditions for the development of cooperative and other non-profit associations of agricultural producers in the sphere of harvesting, processing, sales of products, financial and transport services of commodity flows; the lack of qualitative information provision of the population in matters of management in market conditions.

Cooperative and wholesale markets should give the peasant producer the main role in shaping the supply of goods and prices for them. Many years of experience in the operation of such wholesale markets in the world proved that it was the cooperation of the peasant manufacturer with the wholesale markets that provided them with a stable, predictable and positive development.

As the analysis shows, the intermediary took its place in the chain of agricultural goods from the individual producer to the consumer. However, many entrepreneurs of this category work in the shadow economy.

The imperfection of regulatory acts leads to questionable financial transactions, especially trade and intermediary structures that operate on an agency basis with processing plants, caterers or retailers.

In order to civilize the legalization of their activities, it is necessary to develop a system of legislative acts, in particular the Law of Ukraine "On trade and intermediary activities", which would regulate this activity. Today, with the sale of products, especially livestock, through the system of trade and intermediary structures is the possibility of conducting questionable financial transactions.

According to the results of the research on the functioning of the retail food markets, there is no alternative to selling agricultural products, given that the bulk of private farms sells a small amount of non-homogeneous agricultural products. In addition, it is necessary to take into account the high quality of products that can not be achieved by large-scale enterprises and the low level of implementation prices in comparison with retail trade with low purchasing power of the population. In the near future, the retail food markets will attract the inhabitants of the cities – end consumers to purchase the main types of food. However, an urgent problem is the creation of civilized trading conditions, especially slaughter products of farm animals and poultry, dairy products.

For PF, which are engaged in small-scale production, the main problem is the sales of grown agricultural products. We believe that the most rational way out of this situation is the creation of wholesale food markets based on the former procurement bases of consumer co-operation, which are located in each regional center of Ukraine. An example of the successful functioning of wholesale markets is the markets "Shuvari" (Lviv) and "Kopani" (village VelykiKopani Kherson region).

Key words: plant growing, private peasant farming, intermediary, retail food market.

Надійшла 10.05.2018 р.

УДК 658:631.115.1

ТКАЧЕНКО К.В., канд. екон. наук

БИБА В.А., аспірант

СВИНОУС Н.І., аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗЕМЛЕВИКОРИСТАННЯ ФЕРМЕРСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ

Встановлено, що основними землекористувачами є малі фермерські господарства, в яких сконцентровано 62,1 % сільськогосподарських угідь, що належать фермерським господарствам в цілому.

Для здійснення виробничо-господарської діяльності здебільшого використовують орендовані земельні масиви. Так, у структурі землекористування на частку орендованих сільськогосподарських угідь у 2016 р. припадало: великих і середніх фермерських господарств – 98 %, малих – 74,4 %.

Суб'єкти підприємницької діяльності з площею землекористування до 5 га спеціалізуються переважно на виробництві продукції тваринництва. При зростанні площі сільськогосподарських угідь відбувається переорієнтація на виробництво продукції рослинництва.

Високий рівень рентабельності є характерним при вирощуванні експортноорієнтованих сільськогосподарських культур, зокрема соняшнику. В зв'язку з цим більшість фермерських господарств в південних та центральних областях України відводять під посіви соняшнику значні площі ріллі, не дотримуючись наукових основ землеробства. Це ставить під сумнів довгострокову перспективу здійснення виробничо-господарської діяльності фермерських господарств.

Більшість фермерських господарств через недостатній рівень забезпечення власними фінансовими ресурсами не можуть забезпечити виробничий процес відповідними технічними засобами, мінеральними добривами та засобами захисту рослин.

Оцінюючи натуральні показники виробництва продукції рослинництва в порівнянні з сільськогосподарськими підприємствами можемо констатувати, що урожайність сільськогосподарських культур в цій категорії сільськогосподарських підприємств значно нижча порівняно з господарствами корпоративного сектору аграрної економіки в цілому.

Протягом багатьох років поспіль вирощуються культури, які призводять до виснаження ґрунтів (соняшник, ріпак, кукурудза), без врахування негативних наслідків щодо якості полів і їхньої родючості. Через короткостроковість договорів оренди та остаточно не визначені умови розвитку земельного права в Україні, довгостроковому сталому використанню такого ресурсу як ґрунти приділяється недостатньо уваги.

Поліпшення стану земельних угідь і підвищення ефективності їх використання – це велике комплексне завдання, яке потребує значних інвестицій, як з боку держави, так і фермерських господарств. Проблема поліпшення використання землі зводиться до вирішення таких першочергових завдань: охорона ґрунтів від ерозії та інших руйнівних процесів; підвищення родючості земель; більш повне використання економічної родючості ґрунту.

Ключові слова: фермерські господарства, землекористування, ефективність, родючість, держава, рентабельність.

Постановка проблеми. Фермерське господарство (ФГ) є самостійним типом товарного сільськогосподарського підприємства, що володіє необоротними активами, земельними, трудовими, фінансовими ресурсами та іншими матеріально-технічними засобами ведення господарства. Рациональне і взаємоузгоджене поєднання цих факторів забезпечує ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств.

Провідна роль у забезпеченні факторами сільськогосподарського виробництва відводиться земельним ресурсам.

Результативність сільськогосподарського виробництва продукції пов'язана, насамперед, з якісним станом землі, з особливостями і умовами її використання. Земля в аграрному секторі функціонує як предмет праці, коли людина, обробляючи верхній її шар–ґрунт, створює сприятливі умови для отримання врожаю. Водночас земля є знаряддям праці, коли під час вирощування рослин використовуються механічні, фізичні та біологічні властивості ґрунту для отримання сільськогосподарської продукції. У цілому земля виступає як головний засіб виробництва та найважливіша частина матеріально-технічної бази сільського господарства. Англійський економіст Вільям Петті так висловився про роль землі: «Праця є батько багатства, земля – його мати» [1]. Саме тому нині постає необхідність у вивченні особливостей формування та використання земельних ресурсів фермерськими господарствами та обґрунтуванні напрямів забезпечення рационального землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічним аспектам функціонування фермерських господарств приділяли увагу такі вчені-економісти як П.І. Гайдуцький, В.В. Зіновчук, В.В. Липчук, М.Г. Лобас, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, Л.Ю. Мельник, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин та інші.

Проте ряд питань залишається невирішеним та не до кінця з'ясованим. Більш глибокого вивчення потребує теоретичне та методологічне обґрунтування основних аспектів ефективного землевикористання фермерськими господарствами.

Мета дослідження – розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності землевикористання фермерськими господарствами з урахуванням досвіду провідних країн світу та України.

Матеріал і методика дослідження. Науково-методичною основою стали наукові розробки вітчизняних та зарубіжних науковців в області організації сільськогосподарського виробництва та особливостей землекористування фермерськими господарствами. Інформаційна база формувалася на основі статистичних даних щодо розвитку фермерських господарств. У процесі дослідження використано наступні методи: монографічний, економіко-статистичний, абстрактно-логічний, метод порівняння.

Основні результати дослідження. Площа землекористування фермерського господарства залежить від наступних факторів: спеціалізації суб'єкта господарювання, якості сільськогоспо-

дарських угідь, забезпеченості трудовими та матеріальними ресурсами, місцерозташування фермерського господарства, можливості отримання земель у приватну власність та оренду [2-4].

За Земельним кодексом 1990 року один фермер міг отримати від держави у власність та довічне володіння до 50 га [5]. Фактично, за два перші роки фермерським господарствам передали 0,54 млн га землі.

За останні 5 років площа землекористування зросла на 12,1 % і в 2016 р. становила 4,4 млн га (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка сільськогосподарських угідь за формами власності в фермерських господарствах, тис. га

Показник	Рік					2016 р.%, до	
	2012	2013	2014	2015	2016	2012 р.	2015 р.
Усього	4392,2	4367,7	4707,4	4343,7	4437,9	101,0	102,2
З них великі та середні	1682,3	1683	2094	1677,4	1684,4	100,1	100,4
малі	2709,9	2684,7	2613,4	2666,3	2753,5	101,6	103,3
У т.ч. орендовані	3635,8	3628,4	4009,1	3663,8	3770,7	103,7	102,9
З них великі та середні	1655,9	1656,1	2063,3	1648,7	1647	99,5	99,9
малі	1979,9	1972,3	1945,8	2015,1	2123,7	107,3	105,4

Джерело: складено та розраховано за даними Держслужби статистики України. Ф. 50-сг.

Основними землекористувачами є малі фермерські господарства, в яких сконцентровано 62,1 % сільськогосподарських угідь, що належать фермерським господарствам в цілому.

Для здійснення виробничо-господарської діяльності здебільшого використовують орендовані земельні масиви. Так, у структурі землекористування на частку орендованих сільськогосподарських угідь у 2016 р. припадало: великих і середніх фермерських господарств – 98 %, малих – 74,4 %.

Загалом в обробітку фермерських господарств країни перебуває близько 4308,6 тис. гектарів, або 12 % загальної площі сільськогосподарських земель, тоді як сільгоспідприємства використовують 44,6 % загального аграрного земельного фонду, а особисті селянські господарства – 43,5 %. Отже, фермерський сектор ніяк не можна вважати лідером сільського господарства України.

Упродовж 2012-2016 рр. зростає рівень концентрації сільськогосподарських угідь та ріллі зокрема. Так, у 2016 р. проти 2012 р. площа сільськогосподарських угідь із розрахунку на одне фермерське господарство зросла на 41,6 %, ріллі – 41,1 % (рис. 1).

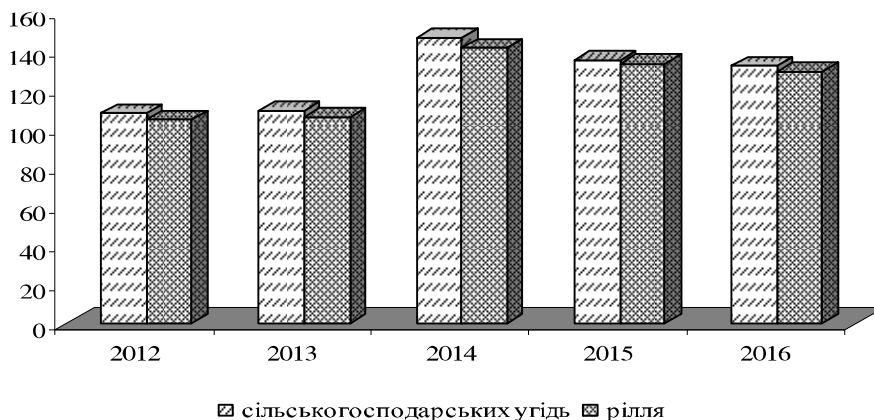

Рис.1. Площа сільськогосподарських угідь та ріллі з розрахунку на одне фермерське господарство, га

Джерело: складено та розраховано за даними Держслужби статистики України.

За 2012-2016 рр. суттєвих змін у площі землекористування з розрахунку на одне фермерське господарство не відбулося. Проте в Донецькій області, внаслідок певних трансформаційних змін, площа одного великого і середнього фермерського господарства зросла в 2,7 раза. Деяко знизилася площа землекористування в згаданій категорії фермерських господарств у Тернопільській та Чернігівській областях.

Спостерігається концентрація сільськогосподарських угідь у малих фермерських господарствах Вінницької, Дніпропетровської та Чернівецької областей.

Основними землекоривачами сільськогосподарських угідь упродовж 2005-2016 рр. є фермерські господарства з площею землекористування 100,1–500 га, в яких сконцентровано близько 20 % сільськогосподарських угідь, які знаходяться в користуванні фермерських господарств. Спостерігається суттєве зростання господарств, що не мають сільськогосподарських угідь – майже на 70 %.

Протягом 2005-2016 рр. кількість фермерських господарств з площею землекористування понад 4000 га збільшилися в 42,5 %, при цьому площа землекористування зросла на 58,8 % (табл. 2).

Таблиця 2 – Групування фермерських господарств за площею землекористування*

Показник	2005 р.				2010 р.				2014 р.			
	усього	до загальної кількості, %	площа с.-г. угідь, тис. га	до загальної площі с.-г. угідь, %	усього	до загальної кількості, %	площа с.-г. угідь, тис. га	до загальної площі с.-г. угідь, %	усього	До загальної кількості, %	площа с.-г. угідь, тис. га	до загальної площі с.-г. угідь, %
Господарства, що мали сільськогосподарські угіддя	39542	93,2	3661,2	100,0	37220	89,6	4290,8	100	32032	95,1	4437,9	100,0
У т.ч. площею, га												
до 1	303	0,8	0,3	0,0	341	0,9	0,3	0,0	178	0,5	0,2	0,0
1,1–3	2566	6,5	6,0	0,2	2375	6,3	5,4	0,1	1473	4,4	3,4	0,1
3,1–5	3243	8,2	13,6	0,4	2743	7,3	11,6	0,3	1697	5,0	7,2	0,2
5,1–10	4302	10,9	34,1	0,9	3774	10,0	29,7	0,7	2748	8,1	21,6	0,5
10,1–20	5115	12,9	79,4	2,2	4561	12,1	70,5	1,6	3788	11,2	59,0	1,3
20,1–50	14636	37,0	559,4	15,3	12973	34,4	493,1	11,5	11207	33,3	425,5	9,6
50,1–100	3851	9,7	269,2	7,3	4074	10,8	289,5	6,8	4196	12,5	301,5	6,8
100,1–500	4119	10,4	925,5	25,3	4542	12,0	1042,0	24,3	4727	14,0	1090,1	24,5
500,1–1000	775	2,0	547,7	14,9	1013	2,7	706,0	16,5	1131	3,4	790,4	17,8
1000,1–2000	456	1,2	633,3	17,3	584	1,5	802,6	18,7	628	1,9	864,5	19,5
2000,1–3000	88	0,2	211,8	5,8	128	0,3	309,8	7,2	160	0,5	390,0	8,8
3000,1–4000	48	0,1	166,5	4,5	54	0,14	186,3	4,3	42	0,1	144,1	3,2
більше 4000	40	0,1	214,4	4,9	58	0,15	344,0	8,0	57	0,2	340,4	7,7
Господарства, що не мали сільськогосподарських угідь	2903	6,8	–	–	4304	10,4	х	х	1650	4,9	х	х

Джерело: розраховано автором.

За даними Євростату, у 2015 р. в середньому на одне фермерське господарство припадало земельних угідь у Англії – 68 га, у Данії – 40, Франції – 42, Швеції – 38, Німеччині – 36, Голландії – 15, Італії – 6, Бельгії – 14 і Греції – 4 га. Середній розмір фермерського господарства країн ЄС становив 20 га. У цих країнах простежується тенденція до скорочення чисельності фермерських господарств, кількість яких щорічно зменшується на 3–6 % [6-10]. Характерною особливістю розвитку фермерства в згаданих країнах є орієнтація виключно на виробництво продовольства. Сировина непродовольчого призначення в них майже не виробляється, 4/5 усієї продукції спрямовується на продовольчі потреби.

ЄС-28 близько 70 % усіх фермерських господарств ведуть господарську діяльність на площі сільськогосподарських угідь, що не перевищує 5 га і лише у 3 % із них у наявності понад 100 га [11-15]. Третина господарств має у своєму землекористуванні від 5 до 100 га угідь (рис. 2).

Незважаючи на велику чисельність, фермерські господарства з площею меншою 5 га, використовують лише 7 % сільськогосподарських угідь. Тоді як на невелику групу господарств (3 %), із розміром землекористувань понад 100 га, припадає 50 % усіх земель сільськогосподарського призначення (рис. 3).

Для цілей статистики сільськогосподарських підприємств підприємства розподілені за розміром на дві групи: великі й середні сільськогосподарські підприємства та малі сільськогосподарські підприємства.

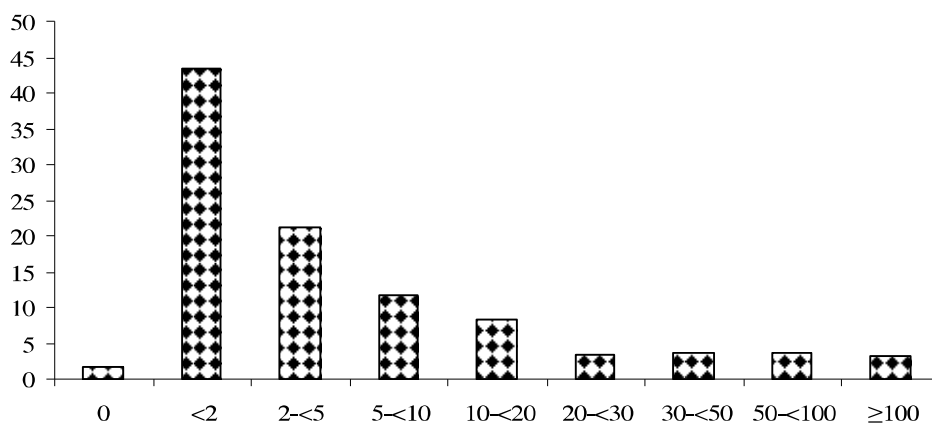

Рис. 2. Групування фермерських господарств ЄС-28 за розміром землекористувань, 2015 р. (частка господарств, %).

Джерело: побудовано за даними Eurostat.

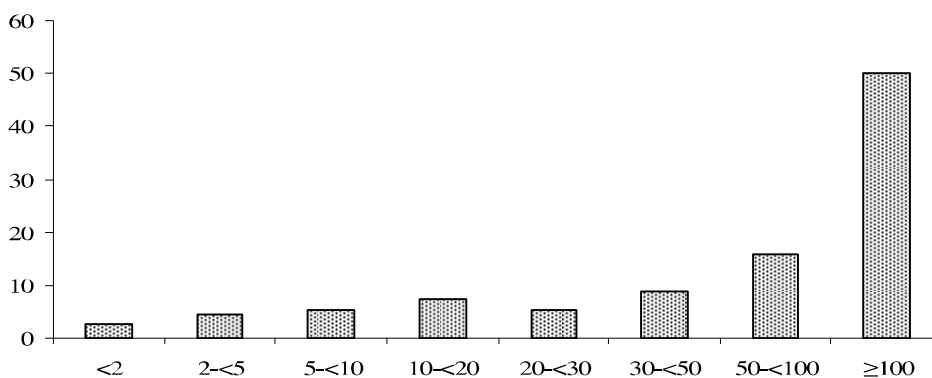

Рис. 3. Розподіл сільськогосподарських угідь фермерських господарств ЄС-28 залежно від розміру їх землекористувань, 2015 р. (частка від угідь, %).

Джерело: побудовано за даними Eurostat.

Великим, середнім сільськогосподарським підприємством є підприємство, розмір якого дорівнює або перевищує порогові значення хоча б за одним з таких статистичних критеріїв: площа сільськогосподарських угідь – 200 гектарів; чисельність великої рогатої худоби – 50 голів; чисельність свиней – 50 голів; чисельність овець або кіз – 50 голів; чисельність птиці – 500 голів; кількість працюючих у сільському господарстві – 20 осіб; обсяг доходу (виручки) від реалізації продукції, робіт, послуг сільського господарства – 150 тис. грн. Відповідно, підприємство, розмір якого менше зазначених порогових величин, є малим сільськогосподарським підприємством [16].

Проаналізуємо ефективність функціонування малих, середніх і великих фермерських господарств.

У 2016 р. найбільшу питому вагу в загальній кількості малих фермерських господарств займають суб'єкти підприємницької діяльності з площею землекористування 25,1-50 га (табл. 3). Проте, залежно від площі землекористування найбільшу частку займають фермерські господарства, які мають в користуванні понад 100 га сільськогосподарських угідь.

Необхідно зазначити, що із зростанням рівня концентрації земельних ресурсів спостерігається підвищення рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції малих фермерських господарств.

Площа сільськогосподарських угідь, яка знаходиться у користуванні малих фермерських господарств є визначальним чинником під час вибору напряму виробничо-господарської діяльності. Так, суб'єкти підприємницької діяльності з площею землекористування до 5 га спеціалізуються переважно на виробництві продукції тваринництва. При зростанні площі сільськогосподарських угідь, які

перебувають в землекористуванні малих фермерських господарств відбувається переорієнтація на виробництво продукції рослинництва [17]. При цьому збільшується частка сільськогосподарської продукції в структурі доходів суб'єкта господарювання в сфері агробізнесу.

Таблиця 3 – Групування малих фермерських господарств за рівнем концентрації сільськогосподарських угідь за 2016 р.

Група за площею с.-г. угідь, га	Питома вага ФГ, %	Питома вага у землекористуванні, %	Рентабельність, рослинництва, %	Рентабельність, тваринництва, %	Частка продукції тваринництва, %	Продукція сільського господарства	
						% до усього	рентабельність %
до 5	12,1	0,5	14,6	-0,7	67,6	1,3	3,8
5,1-10	9,1	0,9	26,9	15,1	12,4	0,5	25,3
10,1-25	17,6	3,8	38,7	6,5	18,8	2,6	31,3
25,1-50	30,5	14,7	33,8	11,2	3,2	7,1	32,9
50,1-100	12,3	10,5	41,2	9,6	8,0	8,4	38,0
100,1-500	15,0	40,7	47,7	12,7	1,8	44,6	46,9
більше 500	3,5	28,9	48,9	27,0	2,7	35,6	48,3
Усього	100,0	100,0	46,0	11,0	4,1	100,0	44,2

Джерело: розраховано автором.

Серед середніх і великих фермерських господарств найбільшу частку займають суб'єкти господарювання, які мають у володінні 1001-2000 га, що в структурі землекористування становить 45,8 % (табл. 4).

Таблиця 4 – Групування середніх і великих фермерських господарств за рівнем концентрації сільськогосподарських угідь в 2016 р.

Групи за площею с.-г. угідь, га	Питома вага у загальній кількості господарств ФГ, %	Питома вага у землекористуванні, %	Частка продукції тваринництва, %	Рентабельність виробництва с.-г. продукції, %	Рентабельність рослинництва, %	Рентабельність тваринництва, %
до 1000	3,7	0,8	3,5	59,8	61,1	25,6
1001-1500	42,4	25,6	12,6	51,0	53,7	11,6
1501-2000	23,5	20,2	13,2	53,8	56,5	11,6
2001-3000	17,4	21,2	11,4	54,4	57,6	9,2
3001-5000	8,8	16,5	12,3	61,1	67,2	-0,1
5001-10000	3,7	13,1	11,5	52,2	53,7	17,5
більше 10000	0,4	2,6	3,1	80,9	80,9	-
Усього	100,0	100,0	11,9	54,7	57,8	9,1

Джерело: розраховано автором.

Необхідно зазначити, що фермерські господарства 1 і 7 груп майже не спеціалізуються на виробництві продукції тваринництва. На нашу думку це пов'язано зі станом матеріально-технічної бази.

Здійснюючи порівняльний аналіз ефективності використання сільськогосподарських угідь двох типів фермерських господарств необхідно констатувати, що рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва в малих суб'єктах господарювання нижчий порівняні із середніми та великими. В даному випадку спрацює фактор масштабу.

Отже, внесок фермерського сектору у розвиток тваринництва не суттєвий. Насамперед це пов'язано:

- з високою трудомісткістю виробництва;
- відсутністю і завищеною вартістю необхідних приміщень та обладнання для утримання тварин;
- низькою рентабельністю галузі.

Саме переважання частки продукції рослинництва у фермерських господарствах негативно позначається на обсягах виробництва сільськогосподарської продукції в роки з несприятливими кліматичними умовами [18-21].

Підсумковим показником сільськогосподарської діяльності фермерських господарств є рівень рентабельності. Необхідно відзначити, що високий рівень рентабельності є характерним за

вирощування експортноорієнтованих сільськогосподарських культур, зокрема соняшнику [22-25]. В зв'язку з цим більшість фермерських господарств в південних та центральних областях України відводять під посіви соняшнику значні площі ріллі, не дотримуючи наукових основ землеробства. Це ставить під сумнів довгострокову перспективу здійснення виробничо-господарської діяльності фермерських господарств (табл. 5).

Таблиця 5 – Динаміка рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами України

	Рік					2016 р. у в. п. до	
	2012	2013	2014	2015	2016	2012 р.	2015 р.
Культури зернові та зернобобові	19,5	9,3	24,2	38,6	38,0	18,5	-0,6
Соняшник	45,4	35,7	40,2	71,5	64,4	19	-7,1
Буряки цукрові фабричні	14,2	8,2	20,9	16,1	32,7	18,5	16,6
Культури овочеві	11,7	22,1	20,3	43,8	21,2	9,5	-22,6
Картопля	-4,2	23,0	26,1	21,5	13,0	17,2	-8,5
Культури плодові та ягідні	8,6	22,7	48,4	66,2	47,5	38,9	-18,7
Виноград	62,9	33,4	-14,7	38,2	61,7	-1,2	23,5

Джерело: складено та розраховано за даними Держслужби статистики України.

Суттєві фінансові вкладення держави, у вигляді дотації на розвиток садівництва та ягідництва та сприятлива кон'юнктура ринку стимулювало до залучення інвестицій в технології для вирощування фруктів та ягід. Це забезпечило прибутковість садівництва та ягідництва фермерських господарств.

Слід зауважити, що основна маса вирощеної продукції в фермерських господарствах реалізується в період її збирання, коли ціни, які формуються під впливом попиту та пропозиції, знаходяться на досить низькому рівні. Більшість фермерів не мають складів та інших споруд для зберігання сільськогосподарської продукції. Тому для підвищення ефективності виробництва велике значення має вдосконалення збуту продукції на основі маркетингу [26-28].

Сектор фермерських господарств у цілому є прибутковим і рентабельним. Але, по-перше, для нормального відтворення рівень рентабельності сільськогосподарської продукції має становити як мінімум 40 %; по-друге, обсяги чистого прибутку, як і рівень рентабельності фермерських господарств, не відповідають потребам відтворення виробництва на інтенсивно-інноваційних засадах.

Оцінюючи натуральні показники виробництва продукції рослинництва порівняно із сільськогосподарськими підприємствами можемо констатувати що урожайність сільськогосподарських культур в цій категорії сільськогосподарських підприємств значно нижча порівняно з господарствами корпоративного сектору аграрної економіки в цілому.

Основна причина – незадовільний рівень матеріально-технічного забезпечення, а також невеликі масиви земельних ресурсів, що не дає можливість використовувати широкозахватну техніку. Більшість фермерських господарств через недостатній рівень забезпечення власними фінансовими ресурсами не можуть забезпечити виробничий процес відповідними технічними засобами, мінеральними добривами та засобами захисту рослин [29]. Нині більшість сільськогосподарських підприємств через обмеженість фінансових ресурсів купують добрива та відповідно вносять їх у межах мінімально допустимих норм, що не дозволяє повною мірою використати потенціал підвищення урожайності зернових культур.

Необхідно відзначити, що протягом багатьох років поспіль вирощуються культури, які призводять до виснаження ґрунтів (соняшник, ріпак, кукурудза), без врахування негативних наслідків щодо якості полів і їхньої родючості. Через короткостроковість договорів оренди та остаточно не визначені умови розвитку земельного права в Україні, довгостроковому сталому використанню такого ресурсу як ґрунти приділяється недостатньо уваги [30].

Наведене є свідченням використання екстенсивних методів виробництва, які ставлять в залежність сільськогосподарського виробника від природно-кліматичних умов і спрямовані на мінімізацію вкладень у відновлення природної родючості ґрунтів.

Таблиця 6 – Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур в фермерських господарствах та сільськогосподарських підприємствах – в цілому (ц/га)

Культура	Вид підприємства	Рік							
		2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Культури зернові та зернобобові	С.-г. підприємства	18,3	25,9	27,6	33,4	43,0	47,5	43,8	50,0
	Фермерські господарства	15,8	22,0	21,9	24,0	32,1	35,3	33,4	39,2
	Різниця	2,5	3,9	5,7	9,4	10,9	12,2	10,4	10,8
Бурак цукровий фабричний	С.-г. підприємства	171,0	255,4	281,5	420,6	419,4	490,2	448,2	494,0
	Фермерські господарства	186,3	238,1	250,8	387,2	376,0	507,1	422,3	486,4
	Різниця	-15,3	17,3	30,7	33,4	43,4	-16,9	25,9	7,6
Соняшник	С.-г. підприємства	11,8	12,8	15,4	17,4	22,8	20,5	23,0	23,5
	Фермерські господарства	10,2	11,1	13,4	15,5	20,9	18,2	20,8	21,2
	Різниця	1,6	1,7	2	1,9	1,9	2,3	2,2	2,3
Картопля	С.-г. підприємства	109,1	147,8	171,0	192,0	221,2	256,4	198,6	212,1
	Фермерські господарства	128,9	150,8	159,5	170,5	225,5	227,0	163,2	182,6
	Різниця	-19,8	-3	11,5	21,5	-4,3	29,4	35,4	29,5
Культури овочеві	С.-г. підприємства	88,3	154,5	207,0	313,7	312,3	346,4	363,4	382,7
	Фермерські господарства	78,2	136,5	159,2	264,4	288,2	297,0	316,3	307,9
	Різниця	10,1	18	47,8	49,3	24,1	49,4	47,1	74,8
Культури плодові та ягідні	С.-г. підприємства	10,9	16,0	38,2	51,4	64,0	53,7	70,8	72,5
	Фермерські господарства	11,5	17,3	49,7	49,6	58,5	68,2	69,8	91,3
	Різниця	-0,6	-1,3	-11,5	1,8	5,5	-14,5	1	-18,8

Джерело: складено та розраховано за даними Держслужби статистики України.

Висновки. Поліпшення стану земельних угідь і підвищення ефективності їх використання – це велике комплексне завдання, яке потребує значних інвестицій, як з боку держави, так і фермерських господарств. Проблема поліпшення використання землі зводиться до вирішення таких першочергових завдань, кожному з яких відповідає своя система заходів, зокрема:

1. Охорона ґрунтів від ерозії та інших руйнівних процесів. Вона забезпечується широкою системою спеціальних заходів, до яких можна віднести безвідвальний обробіток ґрунту, ґрунтозахисні сівозміни, полезахисне лісорозведення, інші шляхи захисту від вітрової та водної ерозії.

2. Підвищення родючості земель. Воно досягається на основі здійснення комплексу заходів, які, з одного боку, підвищують вміст у ґрунті поживних речовин, з іншого – покращують агрофізичні властивості і біологічну активність ґрунту. Завдяки цьому поживні речовини, які містяться в ґрунті стають доступнішими для засвоєння рослинами. Як відомо якісне поліпшення ґрунту забезпечується на основі внесення органічних та мінеральних добрив, зрошення, осушення, освоєння науково обґрунтованих сівозмін та багато інших агротехнологічних заходів.

3. Більш повне використання економічної родючості ґрунту. Очевидно, що підвищення родючості ґрунту потребує науково обґрунтованого ведення с.-г. діяльності, зокрема якості виконання сільськогосподарських робіт і оптимальні терміни їх проведення, заходи захисту від бур'янів, хвороб та шкідників рослин. Зазначені вище умови не збільшують вміст поживних речовин у ґрунті, не поліпшують його фізичні і хімічні властивості, але дозволяють максимально використовувати поживні речовини, що містяться у ґрунті, тепло, вологу. Отже, вирішення усіх завдань щодо поліпшення використання землі пов'язане з впровадженням та освоєнням раціональної системи землеробства, яка являє собою комплекс агротехнічних, меліоративних і організаційно-економічних заходів, спрямованих на раціональне використання землі, збереження, відновлення і підвищення родючості землі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Юхименко П. І. Економічна історія: навч. посібник. К.: Вікар, 2006. 341 с.
2. Авраменко Ю.О. Фактори конкурентоспроможності фермерських господарств. Економіка АПК. 2017. № 1. 97 с.
3. Липчук В.В., Гнатишин Л.Б., Кордоба О.М. Фермерські господарства: стан, проблеми та стратегії розвитку : монографія. Львів : Магнолія-2006, 2010. 236 с.
4. Спаський Г.В. Підвищення ефективності функціонування фермерських господарств Закарпаття. Економіка АПК. 2017. № 3. С. 50.
5. Горіховський М.В. Розвиток фермерських господарств і їхнє місце в аграрному виробництві регіону. Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. 2017. №1. С. 67-79.
6. Ушкаренко Ю.В. Підвищення ефективності діяльності фермерських господарств на основі кооперації. Агровісвіт. 2011. № 13-14. С. 2-6.

7. Табінський В.А., Колесник С.О., Сіліна І.С. Аналіз стану фермерських господарств в Україні. Молодий вчений. 2016. № 6 (33). С. 111–115.
8. Демчак І.М., Свиноус І.В., Микитюк Д.М., Сидорук О.П., Биба В.А. Фермерські господарства: сучасний стан та проблеми розвитку. Продуктивність агропромислового виробництва. 2016. № 28. С. 43-49.
9. Нестеренко Ю.О. Сімейні фермерські господарства: тенденції розвитку в світі та сучасний напрям господарювання в Україні. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2015. Вип. 28. С. 59-67.
10. Заячук М. Фермерство в Чернівецькій обл.: становлення та спеціалізація. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2011. Вип. 39. С. 167-174.
11. Шульський М.Г., Шульський А.М. Фермерство як форма підприємницької діяльності в аграрному виробництві. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького. 2013. Т. 15, № 2. С. 437-442.
12. Прокопенко О.М. Методологічні положення з організації державних статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств. К., 2011. 21с.
13. Маренич Т.Г., Борисовський Д.В. Фермерство в Україні та перспективи його функціонування. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2015. Вип. 161. С. 37-50.
14. Мельник Л.Ю. Фермерство в Україні: надбання, проблеми та перспективи. Агросвіт. 2012. № 2. С. 7-12.
15. Мельник Л.Ю., Ільченко О.Е. Фермерство Дніпропетровщини в контексті його національного розвитку. Агросвіт. 2014. № 7. С. 8-12.
16. Шульський М. Г. Фермерство – витоки розвитку: зональний аспект. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія : Економічні науки. 2017. Т. 19, № 76. С. 118-123.
17. Черевко Г. Фермерство в Україні: міф чи реальність. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. 2017. № 24(1). С. 3-8.
18. Цигенс О. П. Фермерські господарства в організаційній системі сільськогосподарського виробництва Одеської області. Продуктивність агропромислового виробництва. економічні науки. 2013. Вип. 24. С. 58-62.
19. Гнатишин Л. Фермерські господарства в організаційній системі сільськогосподарського виробництва. Аграрна економіка. 2012. Т. 5, № 1-2. С. 26-31.
20. Жибак М.М. Фермерські господарства Тернопільщини: проблеми та перспективи. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2013. Вип. 181(1). С. 14-21.
21. Гринчук С.В. Фермерські господарства в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Агросвіт. 2013. № 2. С. 17-20.
22. Хрипко С. Сімейні фермерські господарства: проблеми правового регулювання. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 9. С. 36-39.
23. Миргород М.М., Садовий І. І. Фермерські господарства Харківщини: проблеми та перспективи. Агросвіт. 2015. № 21. С. 31-38.
24. Приймачук Т.Ю., Ратошнюк Т.М., Штанько Т.А., Сітнікова Т.Ю., Проценко А.В. Фермерські господарства як суб'єкти процесу кооперації. Агропромислове виробництво Полісся. 2014. Вип. 7. С. 106-110.
25. Машко А.О. Фермерські господарства Київської області: стан та перспективи. Економічна та соціальна географія. 2012. Вип. 2. С. 199-205.
26. Осипова М., Добрава Н. Фермерські господарства України: особливості, проблеми, перспективи розвитку. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2016. № 10. С. 98-122.

REFERENCES

1. Juhymenko, P.I., (2006). Ekonomichna istorija: navch. posibnyk. [Economic history: teach. manual.]. K., Vikar, 341 p.
2. Avramenko, Ju.O., (2017). Faktory konkurentospromozhnosti fermers'kyh gospodarstv Ekonomika APK [Factors of competitiveness of farms Economy of agroindustrial complex]. No 1, 97 p.
3. Lypchuk, V.V., Gnatyshyn, L.B., Kordoba, O.M. (2010). Fermers'ki gospodarstva : stan, probSuttjevymlemy ta strategii' rozvytku [Farmers: state, probes, fitness tests and development strategies]. L'viv, Magnolija-2006, 236 p.
4. Spas'kyj, G.V., (2017). Pidvyshhennja efektyvnosti funkcionuvannja fermers'kyh gospodarstv Zakarpattja [Improving the efficiency of the operation of farms in Transcarpathia]. Ekonomika APK [Economy of agroindustrial complex]. No 3, 50 p.
5. Gorihovs'kyj, M.V., (2017). Rozvytok fermers'kyh gospodarstv i i'hnje misce v agrarnomu vyrobnyctvi regionu [Agricultural and resource economics: international scientific e-journal]. № 1, pp. 67-79.
6. Ushkarenko, Ju.V., (2011). Pidvyshhennja efektyvnosti dijial'nosti fermers'kyh gospodarstv na osnovi kooperacii' [Improving the efficiency of farming activities on the basis of co-operation]. Agrosvit [AgroSvit], No 13-14.
7. Tabins'kyj, V. A., Koljesnyk, Je. O., Silina, I. S. (2016). Analiz stanu fermers'kyh gospodarstv v Ukrai'ni [Analysis of the condition of farms in Ukraine]. Molodyj vchenyj. [Young scientist]. No 6 (33), pp. 111–115.
8. Demchak, I. M., Svinous, I. V., Mykutyjuk, D. M., Sydoruk, O. P., Byba, V. A. (2016). Fermers'ki gospodarstva: suchasnyj stan ta problemy rozvytku [Farmers: the current state and development problems]. Produktyvnyist' agropromyslovogo vyrobnyctva [Productivity of agricultural production]. No 28, pp. 43-49.
9. Nesterenko, Ju. O., (2015). Simejni fermers'ki gospodarstva: tendencii' rozvytku v sviti ta suchasnyj naprjam gospodarjuvannja v Ukrai'ni [Family farms: trends in the world and modern business management in Ukraine]. Naukovi pracj Kirovohrads'kogo nacional'nogo tehnicnogo universytetu [Scientific works of the Kirovohrad National Technical University]. Ekonomichni nauky [Economic sciences]. Vol. 28, pp. 59-67.
10. Zajachuk M., (2011). Fermerstvo v Chernivec'kij obl.: stanovlennja ta specializacija [Farm in Chernivtsi oblast: formation and specialization]. Visnyk L'vivs'kogo universytetu [Visnyk of Lviv University]. Serija geografichna [The series is geographic]. Vol. 39, pp. 167-174.

11. Shul's'kyj, M. G., Shul's'kyj, A. M., (2013). Fermerstvo jak forma pidpryjemnych'koi' dijal'nosti v agrarnomu vyrobnyctvi [Farming as a form of entrepreneurial activity in agrarian production]. *Naukovyj visnyk L'viv's'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotekhnologij im G'zhyc'kogo Gzhytsky* [Scientific herald of the Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology]. Vol. 15, No 2, pp. 437-442.
12. Prokopenko, O.M., (2011). Metodologichni polozhennja z organizacii' derzhavnyh statystychnyh sposterezhen' zi statystyky sil's'kogospodars'kyh pidpryjemstv [Methodological provisions on the organization of state statistical surveys on statistics of agricultural enterprises]. K., 21 p.
13. Marenych, T. G., Borysovs'kyj, D. V., (2015). Fermerstvo v Ukraїni ta perspektyvy jogo funkcionuvannja [Farmers in Ukraine and prospects for its functioning]. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo tehničnogo universytetu sil's'kogo gospodarstva imeni Petra Vasylenka* [Bulletin of the Kharkov National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko]. Vol. 161, pp. 37-50.
14. Mel'nyk, L. Ju., (2012). Fermerstvo v Ukraїni: nadbannja, problemy ta perspektyvy [Farm in Ukraine: gains, problems and prospects]. No 2, pp. 7-12.
15. Mel'nyk, L. Ju., Il'chenko O. E. (2014). Fermerstvo Dnipropetrovshhyny v konteksti jogo nacional'nogo rozvytku [Farming of Dnipropetrovsk region in the context of its national development]. *Agrosvit*. No 7, pp. 8-12.
16. Shul's'kyj, M. G., (2017). Fermerstvo – vytoky rozvytku: zonal'nyj aspekt [Farm – the origins of development: the zonal aspect]. *Naukovyj visnyk L'viv's'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotekhnologij imeni S. Z. G'zhyc'kogo* [Scientific herald of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S.Z.Gzhytsky]. Serija : Ekonomichni nauky [Series: Economic Sciences]. Vol. 19, No 76, pp. 118-123.
17. Cherevko, G., (2017). Fermerstvo v Ukraїni: mif chy real'nist' [Farm in Ukraine: a myth or a reality]. *Visnyk L'viv's'kogo nacional'nogo agrarnogo universytetu* [Visnyk of Lviv National Agrarian University]. Serija : Ekonomika APK [Series: Economy of agroindustrial complex]. No 24(1), pp. 3-8.
18. Cygens, O. P., (2013). Fermers'ki gospodarstva v organizacijnij systemi sil's'kogospodars'kogo vyrobnyctva Odes'koi' oblasti [Farmers in the organizational system of agricultural production in the Odessa region]. *Produktyvnist' agropromysloвого vyrobnyctva ekonomichni nauky* [Productivity of agricultural production. economic sciences]. Vol. 24, pp. 58-62.
19. Gnatyshyn, L., (2012). Fermers'ki gospodarstva v organizacijnij systemi sil's'kogospodars'kogo vyrobnyctva [Agricultural enterprises in the organizational system of agricultural production]. *Agrarna ekonomika* [Agrarian economy]. Vol.5, No 1-2, pp. 26-31.
20. Zhybak, M. M., (2013). Fermers'ki gospodarstva Ternopil'shhyny: problemy ta perspektyvy [Farmers of Ternopil region: problems and perspectives]. *Naukovyj visnyk Nacional'nogo universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannja Ukraїny* [Scientific herald of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine.]. Ser. : Ekonomika, agrarnyj menedzhment, biznes [Sir : Economics, agrarian management, business]. Vol. 181(1), pp. 14-21.
21. Grynychuk, S.V. (2013). Fermers'ki gospodarstva v Ukraїni: problemy ta perspektyvy rozvytku [Farmers in Ukraine: problems and prospects of development]. No 2, pp. 17-20.
22. Hrypko, S. (2015). Simejni fermers'ki gospodarstva: problemy pravovogo reguljuvannja [Family farms: problems of legal regulation]. *Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo i pravo* [Entrepreneurship, economy and law]. No 9, pp. 36-39.
23. Myrgorod, M. M., (2015). Sadovyj I. I. Fermers'ki gospodarstva Harkivshhyny: problemy ta perspektyvy [Farmers of the Kharkiv region: problems and perspectives]. *Agrosvit*. No 21, pp. 31-38.
24. Pryjmachuk, T. Ju., Ratoshnjuk, T. M., Shtan'ko, T. A., Sitnikova, T. Ju., Procenko, A.V. (2014). Fermers'ki gospodarstva jak sub'jekty procesu kooperacii' [Farmers as actors of the process of cooperation]. *Agropromyslove vyrobnyctvo Polissja* [Agro-industrial production of Polissya]. Vol. 7, pp. 106-110.
25. Mashko, A. O., (2012). Fermers'ki gospodarstva Kyi'vs'koi' oblasti: stan ta perspektyvy [Farms of the Kiev region: the state and prospects]. *Ekonomichna ta social'na geografija* [Economic and social geography]. Vol. 2, pp. 199-205.
26. Osypova, M., Dobrova, N., (2016). Fermers'ki gospodarstva Ukraїny: osoblyvosti, problemy, perspektyvy rozvytku [Farmers of Ukraine: peculiarities, problems, prospects of development]. *Naukovyj visnyk Odes'kogo nacional'nogo ekonomichnogo universytetu* [Scientific Herald of the Odessa National Economic University]. No 10, pp. 98-122.

Экономические аспекты землепользования в фермерских хозяйствах

Ткаченко Е.В., Биба В.А., Свиноус Н.И.

Установлено, что основными землепользователями являются малые фермерские хозяйства, в которых сконцентрировано 62,1% сельскохозяйственных угодий, принадлежащих фермерским хозяйствам в целом.

Для осуществления производственно-хозяйственной деятельности в основном арендованные земельные массивы. Так, в структуре землепользования на долю арендованных сельскохозяйственных угодий в 2016 приходилось: больших и средних фермерских хозяйств – 98%, малых – 74,4%.

Субъекты предпринимательской деятельности с площадью землепользования до 5 га специализируются преимущественно на производстве продукции животноводства. При росте площади сельскохозяйственных угодий происходит переориентация на производство продукции растениеводства.

Высокий уровень рентабельности характерный при выращивании экспортноориентированных сельскохозяйственных культур, в частности подсолнечника. В связи с этим большинство фермерских хозяйств в южных и центральных областях Украины отводят под посевы подсолнечника значительные площади пашни, не соблюдая научных основ земледелия. Это ставит под сомнение долгосрочную перспективу осуществления производственно-хозяйственной деятельности фермерских хозяйств.

Большинство фермерских хозяйств за недостаточного уровня обеспечения собственными финансовыми ресурсами не могут обеспечить производственный процесс соответствующими техническими средствами, минеральными удобрениями и средствами защиты растений.

Оценивая натуральные показатели производства продукции растениеводства в сравнении с сельскохозяйственными предприятиями можем констатировать, что урожайность сельскохозяйственных культур в этой категории

сельскохозяйственных предприятий значительно ниже по сравнению с хозяйствами корпоративного сектора аграрной экономики в целом.

В течение многих лет подряд выращиваются культуры, которые приводят к истощению почв (подсолнечник, рапс, кукуруза), без учета негативных последствий по качеству полей и их плодородия. Из-за краткосрочности договоров аренды и окончательно неопределенных условий развития земельного права в Украине, долгосрочному устойчивому использованию такого ресурса как почва уделяется недостаточно внимания.

Улучшение состояния земельных угодий и повышение эффективности их использования – это большое комплексное задание, которое требует значительных инвестиций, как со стороны государства, так и фермерских хозяйств. Проблема улучшения использования земли сводится к решению таких первоочередных задач: охрана почв от эрозии и других разрушительных процессов; повышение плодородия земель; более полное использование экономического плодородия почвы.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, землепользование, эффективность, плодородие, государство, рентабельность.

Economic aspects of land use by farm households

Tkachenko K., Biba V., Svinous N.

The farm (F) is an independent type of commodity agricultural enterprise that owns non-negotiable assets, land, labor and financial resources, and other material and technical means of farming. A rational and mutually agreed combination of these factors ensures the efficient functioning of agricultural enterprises.

It is established that the main land users are small farms, which concentrate 62.1% of agricultural land belonging to farms in general.

For the purpose of realization of production and economic activity, leased land massifs are used mainly. Thus, in the structure of land use, the share of leased agricultural land in 2016 accounts for: large and medium-sized farms – 98%, small ones – 74.4%.

The area of agricultural land, which is in use by small farms is a determining factor, which is decisive in choosing the direction of production and economic activity. Thus, business entities with a land area of up to 5 hectares specialize mainly in the production of livestock products. With an increase in the area of agricultural land, which is in the land use of small farms, there is a reorientation to the production of crop production.

It should be noted that a high level of profitability is characteristic of growing export-oriented crops, in particular sunflower. In this regard, the majority of farms in the southern and central regions of Ukraine are allocating large amounts of arable land under sunflower crops without observing the scientific foundations of agriculture. This circumstance calls into question the long-term prospect of implementation of production and economic activities of farms.

The main reason is the unsatisfactory level of material and technical support, as well as not large massifs of land resources, which prevents the use of widespread equipment. Most farms, due to insufficient level of their own financial resources, cannot provide the production process with appropriate technical means, mineral fertilizers and plant protection products. Currently, most agricultural enterprises purchase fertilizers due to the limited financial resources and, accordingly, make them within the limits of the minimum allowable standards, which does not allow to fully use the potential of increasing the productivity of grain crops.

By assessing the natural indices of plant production in comparison with agricultural enterprises, we can state that the yield of agricultural crops in this category of agricultural enterprises is significantly lower compared to the enterprises of the corporate sector of the agrarian economy as a whole.

It should be noted that crops that lead to depletion of soils (sunflower, rape, corn) are grown for many years, without taking into account the negative effects on the quality of the fields and their fertility. Due to short-term lease agreements and no definite conditions for the development of land law in Ukraine, long-term sustainable use of such a resource, as "soils", is not given enough attention.

Improving the condition of land and increasing the efficiency of their use is a large complex task that requires significant investments, both from the state and from farms. The problem of improving the use of land is reduced to the solution of such priority tasks, each including its own system of measures. In particular: protection of soils from erosion and other destructive processes; increase of soil fertility; more full use of economic soil fertility.

Key words: farms, land use, efficiency, fertility, state, profitability.

Надійшла 12.05.2018 р.